

УДК 330.123.3 : 336.722.32

Возняковська Крістіна Анатоліївна

д-р. юрид. наук, доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін,
Чернівецький юридичний інститут
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Марущак Анна Валеріївна

канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри
конституційного, адміністративного
та фінансового права,
Чернівецький юридичний інститут
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ЩОДО ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ФОНДУ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Стаття присвячена подоланню негативного стану протиставлення майнових активів юридичних осіб та фізичних осіб – їхніх засновників. Лише за таких умов несприятливі наслідки банкрутства банку, які виникають значною мірою – як було зазначено вище – у результаті порушення державою умов контролю за платоспроможною роботою банків, може бути відновлений баланс у забезпеченні платоспроможної роботи господарюючих суб'єктів загалом, а інвестиційні процеси в Україні отримують потужний сигнал для нових капіталовкладень, адже економіко-правовою основою будь-яких капіталовкладень завжди виступає накопичення капіталів на поточних рахунках підприємств.

В статті автори розглянули, що Національний Банк України та інші контролюючі органи в умовах законодавчого обов'язку підприємств, здійснюючи розрахунки у безготівковій формі та зберігаючи грошові кошти у банках, по суті, допускають ситуацію неспроможності банку. За таких умов ці

органи мають розглядатися як такі, що не вжили всіх залежних від них заходів для належного контролю за діяльністю банку, що призвело до слабкості банку та подальшої його неліквідної роботи, переведення його у розряд проблемних.

У статті окреслено також досвід ЄС, зокрема йдеться про Директиву 94/19 / ЄС Європейського Парламенту та Ради від 30 травня 1994 р. «Про системи гарантування вкладів», яка вимагає, аби всі держави-члени мали ті чи інші системи гарантування вкладів як мінімум на 90% від суми депозиту, щонайменше 20 000 євро на особу. Розглянуто досвід Ірландії і зазначено, що збільшення суми страхування на необмежену суму змусило багато інших країн ЄС, починаючи з Сполученого Королівства, відреагувати, збільшивши межу страхування депозитів, аби уникнути відтоку коштів до ірландських банків.

Висвітлено, що нагальною потребою є відновлення балансу справедливого відшкодування шкоди у результаті неспроможності банків шляхом істотного перегляду черговості задоволення вимог кредиторів у процедурі банкрутства банку.

Ключові слова: Національний банк України, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, платоспроможність

The article is devoted to overcoming the negative state of the juxtaposition of property assets of legal entities and natural persons - their founders. Only in such conditions the adverse effects of bankruptcy of the bank, which arise to a large extent - as noted above - as a result of the breach by the state of the conditions of control over the solvency of banks, can be restored to ensure the solvency of business entities in general, and investment processes in Ukraine receive a powerful signal for new investments. Because the economic and legal basis of any investment is always the accumulation of capital in current accounts of enterprises.

In the article, the authors considered that the National Bank of Ukraine and other supervisory authorities, in the context of the legal obligation of enterprises to make payments in cashless form and to store cash in banks, in fact, allow the situation of bank insolvency. In such circumstances, these bodies should be regarded as having failed to take all the measures they have in place to properly control the

bank's activities, which has led to the bank's weakness and further illiquid work and its transfer to the problematic category.

The article also outlines EU experience, in particular Directive 94/19 / EC of the European Parliament and of the Council of 30 May 1994 on Deposit Guarantee Schemes, which requires that all Member States have at least one deposit guarantee scheme 90% of the deposit amount, at least EUR 20,000 per person. The experience of Ireland has been reviewed and it is noted that an increase in the amount of unlimited insurance has forced many other EU countries, starting with the United Kingdom, to respond by increasing the deposit insurance limit to avoid outflows to Irish banks.

It is revealed that an urgent need is to restore the balance of equitable compensation for damage resulting from bank failure by substantially reviewing the sequence of creditors' claims in bankruptcy proceedings.

Keywords: National Bank of Ukraine, Deposit Guarantee Fund, solvency.

Постановка проблеми. Національний банк України та інші контролюючі органи в умовах законодавчого обов'язку підприємств повинні здійснювати розрахунки у безготівковій формі та зберігати грошові кошти у банках, і, по суті, допускають ситуацію неспроможності банку. За таких умов ці органи мають розглядатися як такі, що не вжили всіх залежних від них заходів для належного контролю за діяльністю банку, що призвело до слабкості банку та подальшої його неліквідної роботи, переведення його у розряд проблемних.

Варто зазначити, що фактична неможливість підприємства ухилитися від обов'язку щодо зберігання коштів у банку та здійснення безготівкових розрахунків гостро контрастує із добровільним характером передачі фізичними особами банкам коштів за договором банківського вкладу, на який поширюються гарантії держави в особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО), зокрема, у розмірі 200 тис. грн за кожним договором. У свою чергу, підприємства – володільці поточних рахунків позбавлені таких гарантій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які досліджували правову природу Фонду гарантування вкладів фізичних осіб є І.А. Безклубий, О. В. Васьковський, В. І. Гостюк, Є. В. Карманов, В. В. Спіжов, Н. В. Тульчевська, О. І. Шаповалова та ін.

Метою статті є аналіз законодавства та наукових джерел у контексті дослідження питання щодо діяльності ФГВФО.

Результати дослідження. Не останню роль у налагодженні кращого функціонування усієї банківської системи України відіграє Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), співробітництво з якою Україною започатковано у 1997 році, шляхом підписання Кабінетом Міністрів України та ОЕСР Угоди щодо привілеїв, імунітетів та пільг, які надаються ОЕСР на території України. Відповідно до висновку ОЕСР посилення уваги до захисту прав споживачів фінансових послуг у всьому світі пояснюється особливостями сучасних фінансових продуктів та послуг, які передбачають можливість істотного перекладення ризиків, що виникають, саме на споживачів. Відповідно, споживачі фінансових послуг не завжди спроможні у повній мірі оцінити усі можливі ризики. Загострити дану проблему можуть і неправомірні дії з боку надавачів фінансових послуг, які вдаються до різного роду зловживань, шахрайства, що у цілому утворює несприятливу картину економічної безпеки країни.

Захистити права споживачів усіх фінансових послуг, і, зокрема, банківських, можна за допомогою декількох способів. Зокрема, одним із них є участь банківської установи у Фонді гарантування вкладів фізичних осіб [1].

Якщо поглянути на черговість погашення вимог кредиторів до банку, що ліквідується за рішенням НБУ, то можна побачити – вимоги володільців поточних рахунків, тобто звичайних суб'єктів господарювання, які виконують вимоги закону щодо зберігання коштів на банківських рахунках та безготівкових платежів, винесені чи не в останню чергу. Зокрема, згідно з ст. 52 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» встановлена черговість та порядок задоволення вимог до банку, оплата витрат та

здійснення платежів у разі ліквідації банку. Зокрема, витрати Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (далі – ФГВФО) щодо ведення ліквідаційної процедури відшкодовуються позачергово. Кошти, одержані в результаті ліквідації та продажу майна (активів) банку, спрямовуються Фондом на задоволення вимог кредиторів у черговості, яка складається із 10 позицій, а «вимоги інших вкладників, які не є пов'язаними особами банку, юридичних осіб – клієнтів банку, які не є пов'язаними особами банку», задовольняються у 7-му чергу. По суті, це означає примарність будь-якої перспективи щодо відшкодування коштів юридичними особами – суб'єктами господарювання при банкрутстві банку. Вимоги до банку, незадоволені за недостатністю його майна, вважаються погашеними.

Що ж до владників – фізичних осіб, які добровільно на підставі договору банківського вкладу довірили кошти банку, то їхні вимоги, по суті, відшкодовуються позачергово у розмірі 200 тис. грн за рахунок ФГВФО, зменшуючи таким чином майнову базу для відшкодування втрат коштів на поточних рахунках суб'єктів господарювання. Адже ФГВФО відшкодовує собі витрати на подібні виплати у 3-тю чергу. Такий стан є не лише несправедливим, але й слугує вагомим чинником тінізації економіки та недовіри до банківської системи, виведення коштів суб'єктів господарювання з економіки України та обмеження інвестування» [2].

Повне усунення юридичних осіб від системи гарантування вкладів та перекладення на них усіх ризиків неспроможності банків суперечить зарубіжному досвіду, зокрема досвіду США щодо впровадження відповідних гарантій у 30-тих роках ХХ століття. Йдеться про те, що згідно із відповідним законодавством будь-який володілець банківського рахунка має право на відповідну компенсацію. Це є справедливим, адже по суті, зберігання коштів у банку на поточному рахунку чи за договором банківського вкладу є зобов'язальними відносинами, у кожному із них можливі втрати у результаті банкрутства банку. Так само вкладення підприємств у кошти на банківських рахунках мають стимулюватися за допомогою гарантій ФГВФО, адже це запобігає розвитку тіньової економіки» [2].

Зокрема, страхування депозитів у США охоплює страхуванням Федеральної корпорації зі страхування на кожний внесок принаймні, до 250 000 доларів США на застрахований банк, всі види банківських вкладів, отриманих у застрахованому банку, включаючи «вклади на поточному рахунку», а також офіційне зобов'язання, «випущене банком, наприклад, чек або касовий переказ». Лише окремі інвестиційні ресурси у банках не підлягають страхуванню (забезпеченню): «гроші, вкладені в акції, облігації, інвестиційні фонди, поліси страхування життя, ануїтети або муніципальні цінні папери» [3].

Необхідним є врахування також негативного підходу в українському законодавстві щодо виокремлення власності та зобов'язань юридичних осіб від зобов'язань фізичних осіб. Йдеться про те, що жорстке розмежування відповідних зобов'язань призводить до протиставлення прав фізичних та юридичних осіб. Виною цьому значною мірою – рішення Конституційного Суду, яким встановлено, що окремі права та свободи стосуються лише фізичних осіб, але не стосуються юридичних осіб (рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Національного банку України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 58 Конституції України (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів) від 9 лютого 1999 року).

Фактично цим рішенням було відмовлено в похідному сприйнятті прав та обов'язків засновника стосовно юридичної особи. Це увійшло у певну суперечність із положеннями Протоколу № 1 Конвенції «Про захист прав людини та основоположних свобод», згідно з яким «кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна, інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права».

Так само рішення Європейського суду із прав людини не розмежовують жорстко права юридичної особи та фізичної особи. Адже розумно можна зауважити, що юридична особа не існує без кінцевих бенефіціаріїв – фізичних осіб, втрата майна

юридичної особи у економічному сенсі означає втрату майна фізичної особи – кінцевого бенефіціарію такої особи» [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**]. Як правильно відзначає В.Рум'янцева, такий підхід впливає з того, що «економічна система держав-учасниць Конвенції заснована на праві приватної власності й праві вільно створювати такі економічні одиниці, як «юридичні особи»: неурядові організації, релігійні органи, засоби масової інформації та ін.» [5].

Саме тому, з метою подолання негативного стану протиставлення майнових активів юридичних осіб та фізичних осіб – їхніх засновників, варто не лише поширити «усі кошти, які знаходяться на поточних рахунках, забезпечувальних зобов'язань ФГВФО, але поширення відповідного гарантування на юридичних осіб – суб'єктів підприємництва. Лише за таких умов несприятливі наслідки банкрутства банку, які виникають значною мірою – як було зазначено вище – у результаті порушення державою умов контролю за платоспроможною роботою банків, може бути відновлений баланс у забезпеченні платоспроможної роботи господарюючих суб'єктів загалом, а інвестиційні процеси в Україні отримують потужний сигнал для нових капіталовкладень. Адже економіко-правовою основою будь-яких капіталовкладень завжди виступає накопичення капіталів на поточних рахунках підприємств. Без довіри до банків, що зберігають відповідні кошти, без утворення стимулів для зберігання коштів на банківських рахунках загалом, важко розраховувати на поживлення економічної активності в Україні» [2].

На користь такої пропозиції свідчить також той факт, що в основі бухгалтерського обліку коштів клієнтів банку лежать єдині підходи. Незалежно від того, чи є кошти запозиченими у формі банківського вкладу (депозиту), чи містяться вони на поточних рахунках на виконання договору банківського рахунка – вони відображаються на єдиному рахунку 2600. Цей рахунок згідно з нормативним розписом призначений для наступного: «облік вкладів (депозитів) на вимогу суб'єктів господарювання (крім небанківських фінансових установ), у тому числі поточні рахунки суб'єктів господарювання та розрахунки за ними;

надані кредити овердрафт», відповідно до Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України, затвердженої постановою правління НБУ №280 від 17.06.2004. Отже, відсутність для банку значення у розмежуванні отриманих у депозит чи на клієнтські рахунки обумовлює потребу в забезпеченні рівних умов гарантування цілісності відповідних коштів суб'єктів господарювання.

Звертає на себе увагу також досвід ЄС у цьому питанні. Йдеться про те, що Директива 94/19 / ЄС Європейського Парламенту та Ради від 30 травня 1994 р. «Про системи гарантування вкладів» [6] вимагає, аби всі держави-члени мали ті чи інші системи гарантування вкладів як мінімум на 90% від суми депозиту, щонайменше 20 000 євро на особу. 7 жовтня 2008 року Рада з економічних та фінансових питань прийняла рішення збільшити мінімальну суму до 50000 євро [7]. Строки та деталі щодо процедур впровадження таких нововведень, звісно, є національною справою для держав-членів. Але збільшення суми страхування в Ірландії у вересні 2008 року на необмежену суму змусило багато інших країн ЄС, починаючи з Сполученого Королівства, відреагувати, збільшивши межу страхування депозитів, аби уникнути відтоку коштів до ірландських банків.

У листопаді 2007 року ЄС опублікував всеосяжний звіт із описом та порівнянням кожної системи страхових гарантій для всіх країн-членів ЄС. У звіт зроблено висновок, що багато систем (але не всі) обмежували застосування гарантій роздрібним споживачам, як правило, приватним особам, хоча іноді аналогічні права також були представлені підприємствам малого та середнього бізнесу. Загальним для всіх систем є те, що вони не застосовуються для крупних (великі оптові) клієнтів. Аргументом за цим рішенням є те, що крупні клієнти часто в кращому становищі, ніж роздрібні клієнти, оцінюють фінансові ризики окремих фірм, з якими вони співпрацюють, або навіть здатні, в свою чергу, зменшити свій ризик за допомогою декількох фінансових чи банківських інститутів. Звіт рекомендує продовжувати цю практику [8].

Загалом такий підхід навряд чи можна переоцінювати для випадків нестабільності, в умовах якої діє економіка України, але мають бути виконані хоча б вимоги щодо пристосування підприємств малого та середнього бізнесу до механізму страхування (гарантування) депозитів, що в Україні відсутнє та створює передумови дестабілізації ринкових відносин та кризових явищ.

Введення усіх господарюючих клієнтів – юридичних осіб у відповідне поле гарантування вкладів призведе, по-перше, до диверсифікації зберігання коштів у різних банках, що сприятиме стабільності банківської системи загалом, а по-друге, створить умови для підвищення довіри до банківської системи загалом, усуне дисбаланс у забезпечення прав фізичних та юридичних осіб.

Крім того, нагальною потребою є відновлення балансу справедливого відшкодування шкоди у результаті неспроможності банків шляхом істотного перегляду черговості задоволення вимог кредиторів у процедурі банкрутства банку.

Основним принципом, що тут має бути відображено у законодавстві, як видається, є пріоритет відшкодування витрат особам, які направляють кошти у банк у силу законодавчої обов'язкової процедури, а не договірної ризику, а по-друге, враховує природу страхового відшкодування у змісті взаємин між банком та ФГВФО.

Йдеться про те, що винесення у третю чергу витрат ФГВФО з відшкодування витрат вкладників – фізичних осіб у межах встановленого рівня відшкодування (нині – 200 тис. грн) не може у даному разі ставитися у третю чергу відшкодування коштів за рахунок майна банку – банкрута перед відшкодуванням витрат інших кредиторів банків, крім пов'язаних осіб. Так само досить суперечливо виглядає п'ята черга задоволення вимоги Національного банку України, що виникла в результаті зниження вартості застави, наданої для забезпечення кредитів рефінансування» [4].

У цьому разі також не можна не згадати відомий принцип «*nullus commodum capere in sua injuria propria*» («ніхто не має права користуватися перевагами з власної протиправної

поведінки»). Застосування цього принципу до нашого випадку означає, що не забезпечивши контроль за діяльністю банку, не здійснивши відновлення платоспроможності банку, НБУ та ФГВФО не можуть отримувати переважне право перед звичайними суб'єктами господарювання та споживачами, що користуються банківськими послугами, при стягненні коштів у примусовому порядку.

Крім того, ФГВФО має працювати за класичною страховою схемою, коли ризик неспроможності покривається, передусім, за рахунок страхових фондів відповідної організації, а не за рахунок банку банкрута. За такого підходу витрати ФГВФО на відшкодування виплат фізичним особам – вкладникам банків узагалі не може передувати черговості відшкодування звичайних кредиторів, а має знайти відображення в останній черзі виплат за рахунок майна банку, що ліквідується.

Висновки. Попри висловлені пропозиції також не можна не помітити потреби вдосконалення законодавчих умов запобігання та подолання кризових явищ у банківській системі, які здатні призвести до втрат коштів господарюючих суб'єктів. Звичайно, держава Україна не може гарантувати повний розмір вкладів у банках фізичним та юридичним особам у силу обмеженості обсягу бюджетних накопичень та можливих зловживань із банкрутством банків [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

При цьому не можна ігнорувати той факт, що покриття ФГВФО у розмірі 200 тис. грн за кожним позичальником надзвичайно застаріло в економічному сенсі. Воно не змінювалося 10 років та не враховує сьгоднішніх реальних ризиків клієнтів банків від можливих втрат коштів у разі банківської неспроможності. Тут законодавча підтримка процесів стабільного функціонування банківського сектору та фінансово-господарської стабільності загалом має рухатися у бік збільшення відповідного розміру та розширення його суб'єктної бази. Проте такого руху недостатньо. Йдеться про потреби запобігання неспроможності банків у макроекономічному вимірі шляхом запровадження дієвих законодавчих умов та

засобів подолання можливих кризових явищ у банківському секторі та механізмів усунення на довготривалій основі слабкості окремих банків та інших фінансових установ.

Література:

1. Марущак А.В. Історія створення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 97-99.

2. Возняковська К. А. Про потреби гарантування прав суб'єктів господарювання на кошти з поточних рахунків при неплатоспроможності банків. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2017. № 29. С. 116-120.

3. What's Covered : Federal Deposit Insurance Corporation <https://www.fdic.gov/deposit/covered/index.html>

4. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції : монографія [Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін.] ; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2012. 492 с.

5. Рум'янцева В. Захист власності фізичних та юридичних осіб в Європейському суді з прав людини URL: <http://www.ur.com.ua/article/article15.html>.

6. Directive 2014/49/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on deposit guarantee schemes Text with EEA relevance // OJ L 173, 12.6.2014, p. 149-178.

7. Europe Seeks Unified Policy on Bank Crisis. URL: www.ezega.com/News/NewsDetails?Page=news&NewsID=599.

8. Insurance guarantee schemes in the EU : Comparative analysis of existing schemes, analysis of problems and evaluation of options : Final report prepared for European Commission DG Internal Market and Services. November 2007. URL: http://ec.europa.eu/internal_market/insurance/docs/guarantee_schemes_en.pdf.